

L'Antoni de Nebrixa i la llengua que acompanya l'imperi

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 10-02-2022

Quan diem i rediem que «siempre la lengua fue compañera del imperio», nosaltres pensem que ens referim a la llengua castellana. Però, En Nebrixa, realment, a quina llengua feia referència? En Bilbeny ens ho explica tot seguit.

Avui dia és sabut de tot estudiós solvent que la llengua catalana va acompanyar les conquestes dels catalans arreu on aquests, als segles XIII, XIV i XV, van guanyar noves terres i hi van construir el seu imperi. Ja ho sabíem que la llengua era la gran companya de l'Imperi. Sempre que aquesta llengua fos la catalana. I l'imperi també.

Ara bé i, per contra, quan l'Antoni de Nebrixa escrivia allò de «siempre la lengua fue compañera del imperio i de tal manera lo siguió»[1], aquí tothom corre a interpretar, sense cap mena d'embuts i amb una seguretat incombustible, que és la llengua castellana la que s'expandeix amb les conquestes de Castella. Però, atès que això En Nebrixa ho escrivia abans del 1492, quan Castella no tenia encara cap imperi conegut, perquè tan sols era un regne dins la monarquia espanyola, cal inferir-ne que, ultra el ja extint llatí, el seu referent immediat havia de ser la llengua catalana, que ja feia ben bé dos segles que s'anava escampant arreu d'Europa i de la Mediterrània, acompanyant les gestes militars dels catalans.

D'aquí n'infereixo, per tant, que el text d'En Nebrixa que acabo de citar ha de ser una traducció. No pot ser que algú abans del 1492 tingui en ment un imperi castellà europeu, amb la llengua castellana com a companya de tots els militars que han materialitzat aquelles conquestes. Perquè no hi va haver conquestes castellanes a Europa als segles XIV i XV. Les conquestes van ser únicament catalanes.

Que el llibre d'En Nebrixa seria una traducció ho podria indicar també el colofó del llibre, que diu que «acabose este tratado de grammatica que nueva mente hizo el maestro Antonio de lebrixa»[2]. És a dir, que el llibre s'ha fet de nou. I això acostuma a revelar una nova redacció i, tot sovint, una traducció.

Que som davant d'una traducció ho sembla indicar novament En Joan de Valdès poc abans del 1535, en adverar-nos, al seu Diàleg de la Llengua, que «hombres imbidiosos por afrontar al autor an gastado el libro»[3]. Que és una manera de dir que el llibre ha estat retocat pels envejosos censors. Aleshores, atès que En Valdès també ens assegura que En Nebrixa «no [era] castellà»[4]; i, com que no es coneix cap gramàtica seva anterior, podem conjecturar que, com de costum, es podria tractar d'una traducció d'una Gramàtica Catalana reversionada i traduïda al castellà. Hi ha prou traces intertextuals i lingüístiques, a més a més del context històric que acabo de glossar, que m'ajuden a interpretar-ho així i que espero tenir temps d'evidenciar en un estudi futur.

Quan s'editava la Grammatica nebrixenca, al 1492, la llengua catalana ja havia tocat sostre i tot just començava a ser l'ull de les persecucions dels censors i dels inquisidors. Per això, quan tot seguit En Nebrixa escriu que «por estar ia nuestra lengua tanto en la cumbre que mas se puede temer el decendimiento della: que esperar la subida»[5], la realitat descrita no pot fer referència a Castella, on la llengua amb prou feines no s'havia mogut de la Península i no havia esdevingut cap referent de cultura internacional. En canvi, el que ens diu En Nebrixa, sobretot si som conscients que la Inquisició havia segrestat i esborrat del mapa una part molt important dels clàssics catalans, o els havia fet traduir al castellà, canviant-ne el nom de l'autor, reflecteix amb exactesa mil·limètrica la realitat de la llengua catalana, estesa arreu i encimbellada en el punt més àlgid de la seva història. Per això, doncs, volia aquesta gramàtica: perquè la tinguin a l'abast «los vizcainos, navarros, franceses, italianos, i todos los otros que tienen algun trato i conversacion en España i necesidad de nuestra lengua»[6]. Per la qual cosa afegia que «si no vienen desde niños a la deprender por uso: podran la mas aina saber por esta mi obra»[7], on al traductor se li escapa l'encara avui vivíssim valencianisme «aina» —prest, fàcilment—, tan comú en textos castellans traduïts del català.

Efectivament: si mai la llengua ha sigut la companya d'un imperi, abans del 1492, aquesta només ha pogut ser la llengua catalana. Però no només això. La frase, a més a més, traeix una ment catalana, pròpia d'un català orgullós del seu passat i de l'interès que la seva llengua suscitava entre les nacions d'Europa. Traeix també una personalitat catalana, la de l'Antoni de Nebrixa, que caldria continuar estudiant a fons a fi de restituir-li, més enllà de la distorsió premeditada de la censura d'estat, la seva vera personalitat i la seva autèntica nacionalitat.

Jordi Bilbeny

Notes bibliogràfiques:

[1] ANTONIO DE NEBRIXA, Grammatica de la lengua castellana; Salamanca, mil i cccxcij, foli a.ii [recte].

[2] Ídem, colofó, foli s/n.

[3] JUAN DE VALDÉS, Diálogo de la lengua; edició de Cristina Barbolani, Letras Hispánicas-153, Ediciones Cátedra, S.A.; Madrid, 1982, p. 124.

[4] Ídem.

[5] A. DE NEBRIXA, ob. cit., foli a.iiii [recte].

[6] Ídem, foli a.iiii [vers].

[7] Ídem.